

İNCELİK KARŞITLIĞI VE AYŞE KULİN'İN “GENİŞ ZAMANLAR” ÖYKÜSÜNÜN EDİMBİLİMSEL İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Nazife AYDINOĞLU
İzmir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
İngilizce Öğretmenliği Bölümü

ÖZET

Edimbilimsel incelik kuramının incelik ve incelik karşıtı stratejileri edebi eserleri de içine alan çok geniş bir yelpazeyi kapsayan söylem çözümlemelerinde kullanılmaktadır. Brown ve Levinson tarafından ortaya konulan incelik kuramı (1987), zaman içerisinde çok sayıda edimbilimci tarafından ele alınmış ve geliştirilmiştir. Jonathan Culpepper (1996), incelik karşıtı stratejileri beş grupta toplamıştır: doğrudan yapılan incelik karşıtlığı, olumlu incelik karşıtlığı, olumsuz incelik karşıtlığı, alaycı incelik ve beklenen inceliği göstermemek. Culpepper daha sonraki sınıflandırmalarında dolaylı incelik karşıtlığı, durumsal incelik karşıtlığı, kalıplaşmış veya yarı kalıplaşmış incelik karşıtlığı ifadeler ve sezdirilen incelik karşıtlığı gibi terimleri kullanmıştır.

*Bu çalışmada, Culpepper'in incelik karşıtlığı stratejileri sınıflandırması doğrultusunda Ayşe Kulin'in **Geniş Zamanlar** öykü kitabında yer alan aynı başlıklı öyküsündeki ana kişi olan kadının iletişimde yer alan incelik karşıtı sözceler incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucu, kadın karakterin olumlu ve sezdirilenl incelik karşıtı stratejileri olumsuz ve doğrudan yapılan stratejilere oranla daha sıklıkta kullandığı ve incelik karşıtı söz eylemlere yönelmesinin nedeninin öfke ve kızgınlık değil, korku, olayları denetleyememe ve çaresizlik olduğu saptanmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *İncelik karşıtlığı, söylem çözümlemesi, Ayşe Kulin, Jonathan Culpepper*

PRAGMATIC ANALYSIS OF IMPOLITENESS STRATEGIES IN “VAST PRESENT” BY AYŞE KULİN

ABSTRACT

Politeness and impoliteness strategies of Politeness Theory have been used in a wide range of discourse analyses including literature. Politeness Theory put forth by Brown and Levinson in 1987 has been discussed and developed by many other pragmatists. Jonathan Culpepper (1996) classifies impoliteness strategies under five headings: bald on record impoliteness, positive impoliteness, negative impoliteness, sarcasm or mock impoliteness and withholding impoliteness. In later classifications he adds the terms off-record impoliteness, situational impoliteness, conventional or semi-conventional impolite expressions and implicated impoliteness.

This paper aims to analyse the impolite utterances in the communication of the female protagonist in “Vast Present” by Ayşe Kulin in terms of Culpepper’s classifications. The results of the analysis indicate that the woman character uses more positive and off-record strategies than negative and on-record strategies, and the factors that lead her to impolite speech acts are not anger or rage but fear, lack of control on what is happening and helplessness.

Keywords: *Impoliteness, discourse analysis, Ayşe Kulin, Jonathan Culpepper*

I.GİRİŞ

Söz eylemler davranışlarımızı ortaya koyma biçimlerimizden biridir. Söz eylem stratejilerinden olan incelik ve incelik karşıtı stratejiler, söz eylemi dile getiren kişinin söz eylemin yöneltildiği kişinin imajına yönelik tutumunu sözel olarak ifade eder. Sözün yöneltildiği kişinin imajının korunmasını sağlamak ve özgürlüğünü sınırlamamak istendiğinde incelik stratejileri kullanılır. Bunu karşın imajı zedelemek, özgürlüğü kısıtlamak istendiğinde incelik karşıtı stratejiler kullanılır.

Edimbilimin konusu olan incelik karşıtlığı stratejileri, edebi eserlerde karakter analizinde kullanılabilir. Karakterlerin kullandığı stratejiler sınıflandırılarak, nedenler ve tepkiler incelenerek sonuçlara varılabilir. Bu çalışmanın amacı, farklı incelik karşıtlığı tanımlarını ve sınıflandırmalarını verdikten sonra Jonathan Culpepper’in sınıflandırmasını esas alarak Ayşe Kulin’in “*Geniş Zamanlar*” adlı öyküsündeki kadın karakterin incelik karşıtlığı stratejilerini incelemektir.

II. İNCELİK KARŞITLIĞI STRATEJİLERİ

İncelik ve incelik karşıtlığını imaj kavramı ile ilk açıklayanlar Brown ve Levinson olmuştur(1987). Onlara göre imaj iki tür sosyo-psikolojik gereksinimden oluşur. Birincisi, diğerleri tarafından onaylamayı, onurlandırılmayı isteyen olumlu imaj, ikincisi ise özgürlüğünün kısıtlamasını istemeyen olumsuz imajdır. Yaşamımızın her anında bu iki imajımız zedelenmeye açıktır. Bize yapılan her türlü eleştiri olumlu imajımızı, bizden bir şey yapmamızı isteyen her şey olumsuz imajımızı tehdit eder. İmajımızı tehdit eden bu eylemler söz eylemler de olabilir ve bu tür eylemlere imaj zedeleyici söz eylemler denir. Brown ve Levinson incelik ve incelik karşıtlığını imaj zedeleyici söz eylemlerle bağdaştırarak herhangi bir söz eylem imajı desteklemeye özen gösteriyorsa ince, imajı bozmaya yönelikse incelik karşıtıdır, der (1987). Örneğin birisinden bir iş yapmasını isterken, “Kapıyı aç” dersek bu olumsuz imajımızı zedeleyen incelik karşıtı söz eylemdir çünkü bizim özgürlüğümüzü sınırlar. Aynı isteği “Kapıyı açmanın senin için bir mahzuru var mı?” diye ifade edersek, söz eylemi yönelttiğimiz kişiye reddetme olanağı sunarak onun olumsuz imajını zedelememek için özgürlüğüne özen gösterdiğimizi belirttiğimizden ince bir söz eylem olur.

Brown ve Levinson’un incelik kuramında yer alan ve incelik karşıtlığını kapsamında başka bir terim daha vardır: istenileni doğrudan söylemek (bald on record), inceltmeye çalışmadan, lafı uzatmadan, gizlemeden doğrudan ifade

etmek. Brown ve Levinson bu stratejinin (1) konuşucunun ve dinleyicinin imaj düşünmeye zamanı olmadığı ivedi durumlarda, (2) imaj zedelenme olasılığının çok küçük olduğu durumlarda ve (3) ve konuşmacının dinleyiciden çok üstün konumda olduğu ortamlarda kullanıldığını öne sürer(1987,69). Sırasıyla bu üç duruma örneklersek, bir yangın anında iki kişinin “Pencereden atla. “Kovayı suyla doldur, getir” gibi konuşmaları; birbirini uzun süredir tanıyan iki arkadaşın ya da kardeşin “bana bir bardak su getir.” “Televizyonun sesini kıs.” türünden konuşmaları; müdürün hizmetliye “Masaların tozunu al.”, “Evrakları ver.” demesi.

İncelik karşıtlığı tanımı için kaynaklara bakıldığında, birçok dilbilimci tarafından ele alınan bu kavramın oldukça farklı tanımlarının yapıldığı görülür. Kaynakların tarihsel bir taraması sonucu elde edilenlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Lakoff kaba davranışı “incelik stratejilerinin kullanılmasının beklendiği durumlarda kullanılmaması” olarak tanımlar ve bu durumda “sözün tek mantıklı yorumunun maksatlı ve olumsuz bir çatışma yaratmak “olduğu açıklamasını getirir.(Lakoff 1989:103)

Austin (1990)“imaja saldırı” konusunu tartışarak Brown ve Levinson’un incelik kuramını benimsediğini ortaya koyar. Austin’in kurama getirdiği en büyük katkı, olaya dinleyici, sözün yönelttiği kişi açısından bakmasıdır. Beebe kabalığı “imaj zedeleyici eylem” olarak tanımlar ve bu eylemin “yer aldığı sosyal bağlam içerisinde toplum tarafından kabul gören normları yıktığını” belirtir.(Beebe 1995:159)

Kienpointner kabalığı “etkileşimde bulunan bireyler arasındaki kişisel ilişkileri zedeleyen, işbirliği bozucu ve rekabetçi bir iletişim davranışı “ olarak tanımlar ve kabalığın “karşılıklı bir duygusal soğukluk yarattığını ve öncelikle kişilerin benmerkezci duygularından kaynaklandığını açıklar. (Kienpointner 1997:259)

Locher ve Watts incelik ve incelik karşıtlığını açıklamak için imaj kavramının yetersiz kaldığını vurgulayarak ilişkisel işlem (relational work) yoluyla bir açıklama getirir. Locher ve Watts tüm ilişkisel işlemleri kapsayan dairesel bir şekil oluştururlar. (Locher and Watts 2005: 12)

Bunun bir ucunda aşırı incelik vardır; Daha sonra sırasıyla incelik, ince olmayan, incelik karşıtı ve kabalık vardır. Bu sınıflandırmada ilginç olan bazı noktalar vardır. Örneğin ince ve incelik karşıtlığı uygun davranış biçimleri olarak sınıflandırılırken, incelik karşıtlığı, kabalık ve aşırı incelik uygunsuz davranış adı altında yer alır. İncelik olumlu damgalı davranış, incelik karşıtlığı, kabalık ve aşırı incelik olumsuz damgalı davranış olarak tanımlanırken ince olmayan damgasız davranış olarak tanımlanır. Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi incelik ve incelik karşıtlığında fark edirlilik önemlidir. Bir söz eylemin ince veya incelik karşıtı olabilmesi için mutlaka fark edilir olması gerekir. Örneğin size “Günaydın” diyen birisine “Günaydın” diye yanıt verirsiniz bu son derece olağan bir yanıt olduğundan olumlu veya olumsuz damgalı bir davranış olarak

tanımlanamadığı gibi ince veya incelik karşıtı olarak da tanımlanamaz. Aynı soruya verilen “Günaydın, sizi görmek ne güzel yanıtı fark edilir bir davranıştır ve ince bir söz eylem olarak tanımlanabilir; “ Nerden çıktın karşıma” yanıtı yine fark edilir bir davranıştır, olumsuz olarak belirtildiğinden incelik karşıtı olarak yorumlanır. “Aman efendim, sizi görmek ne büyük bir şeref” gibi abartılı bir incelik, Locher ve Watts’ın gruplamasına göre olumsuz damgalanmış bir davranıştır. Aslında bu son örnek sözceyi yönelten ve sözcenin yöneltildiği kişilerin yaşlarına, konularına, ortama bağlı olarak çok farklı yorumlanabilir. Örneğin, çok önemli mevkide bulunan birine yöneltildiğinde bu sözce saygı gösterir.

Bousefield’in yaptığı tanım incelik karşıtlığında kasıtlı davranışın önemi vurgulanır. İncelik karşıtlığını “kasıtlı olarak söylenen”, “bilinçli olarak sebepsiz çatışmaya yol açıcı, imaj zedeleyici söz eylemler” olarak tanımlayan Bousefield bu davranışın “ yumuşatılarak söylenmesi gereken şeylerin doğrudan söylendiğinde” veya amaçlanan imaj zedelemeyi artırmak için “kasıtlı bir saldırganlıkla” ortaya konduğunda oluştuğunu açıklar. (Bousefield 2008: 72)

Holmes ve arkadaşları incelik karşıtlığı için kasıtlı söz eylemde bulunmanın ön şart olmadığını, “Sözel incelik karşıtlığı, kasıtlı olsun veya olmasın, dinleyici tarafından imajını veya sosyal kimliğini zedeleyici olarak algılanan ve belirli bir ortamda belirli konuşmacılar arasında olması gereken uygun davranış biçimlerine uymayan dilbilimsel davranışlardır”, diyerek açıklarlar. (Holmes et al 2008:196)

Aynı şekilde Terkourafi, incelik karşıtlığında konuşmacının bilinçli olarak bu davranışı sergilemediğine değinir. (Terkourafi 2008: 72); “İncelik karşıtlığı, kullanılan ifade kullanıldığı ortama uygun düşmediğinde ortaya çıkar ve yöneltilen kişinin imajını zedeler... Ancak dinleyen, konuşmacının bunu kasıtlı olarak yaptığını düşünmez” (Terkourafi 2008: 70). Terkourafi, dinleyici imajının kasıtlı olarak zedelenmek istediğini düşünürse bunun adının incelik karşıtlığı değil kabalık olduğunu belirtir.

İncelik karşıtı kuramlarda adı pek geçmeyen Lachenicht, dilin kaba kullanımlarını dört üst strateji altında toplar şiddet derecesine göre sıralar (1980:619). Lachenicht’in bu stratejileri Brown ve Levinson’un incelik kuramını destekler:

- A- **Dolaylı söyleme:** Gizli hakaretler, üstü kapalı sözle, dokundurmalar ve alay; örneğin, “Ne kadar çok özen göstermişsin” ya da “Bu işi yaparken sanırım aklında başka bir şey vardı.”
- B- **İstenileni doğrudan söyleme:** İnceltmeye çalışmadan doğrudan istenilenin söylenmesi; “Buraya gel.”, Kitapları ver.” gibi
- C- **Olumlu saldırı:** Sözün yönelttiği kişiye onaylanmadığını, saygı duyulmadığını, o kişinin kendilerinden biri olmadığını ve onunla işbirliğine gidilmeyeceğini göstermek için yapılan saldırı stratejisidir. Örneğin. “Bu yaptıklarınız hiç hoş değil.”

D- **Olumsuz saldırı:** Sözün yöneltilen kişiyi etki altında bırakmak, hakaret davranış özgürlüğünü kısıtlamak, sosyal statüsüne ve yetkilerine saldırmak amacıyla yapılan bir saldırı stratejisidir. “Lütfen, gerekli çalışmaları bir an önce tamamlayınız.”

Culpepper arkadaşları ile yaptığı bir çalışmada incelik karşıtlığını “sosyal çatışmaya ve uyumsuzluğa yol açan imaj zedelemeye yönelik iletişim stratejisi”(2003:1546) olarak tanımlar. Daha sonra konuya dinleyici algılamasını da ekleyerek şu tanımı yapar:

“İncelik karşıtlığı (1) konuşucu kasıtlı olarak karşısındakinin imajını zedelemek amacıyla söz eylemde bulunduğu, (2) dinleyici söz eylemi kasıtlı olarak imajının zedelenmesi için söylenmiş olarak algıladığında, (3) madde (1) ve(2)’deki stratejilerin ikisinin de geçerli olduğu durumlarda ortaya çıkar”(2005: 38).

İncelik karşıtı stratejilerinin tanımlanmasında ve gruplanmasında Culpepper’in çalışmaları dikkat çekicidir. Culpepper 1996 yılında yaptığı bir çalışmada incelik karşıtı stratejileri Brown ve Levinson’dan yola çıkarak ve ona paralel yeni bir yapı oluşturarak , “istenileni doğrudan söyleme, olumlu incelik karşıtlığı, olumsuz incelik karşıtlığı, alaycı incelik ya da sahte incelik ve beklenen inceliği göstermemek” adları altında beş grupta toplamıştır (1996):

A- **İstenileni Doğrudan Söyleme:** Culpepper bu stratejiyi Brown ve Levinson’dan farklı görür. Brown ve Levinson’un konuşmacının dinleyicinin imajını zedelemek gibi bir niyetinin olmadığı, ivedi durumlarda, çok yakın arkadaşlar arasında kullanıldığını söylediği bu strateji Culpepper’e göre tam aksine konuşmacı tarafından bilinçli olarak kullanılır.

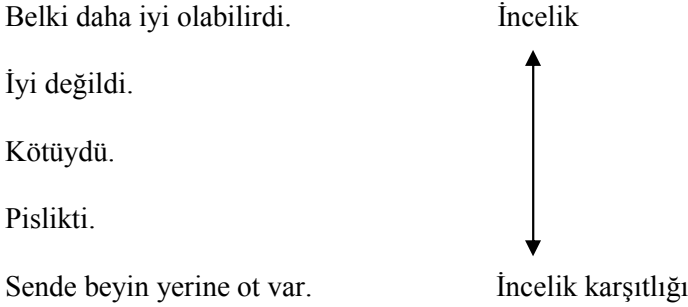
B- **Olumlu İncelik Karşıtlığı:** Dinleyicinin olumlu imajını yıkmaya yönelik stratejilerdir. Dikkate almamak, küçümsemek, etkinliklerden dışlamak, bağlantı kurmamak, ilgilenmemek, onun anlayamayacağı dil ve terimler kullanmak, uygun olmayan isimler takmak, fikir ayrılığını ortaya koymak için bahaneler bulmak, huzursuz etmek ve tabu sözcükler kullanmak bunlardan bazılarıdır.

C- **Olumsuz İncelik Karşıtlığı:** Dinleyenin olumsuz imajını yıpratmaya yönelik stratejilerdir; örneğin, korkutmak, hâkimiyet kurmak, alaya almak, karşısındakinin mekân haklarına tecavüz etmek, borçlu olduğunu gündeme getirmek, hareket etmesini ve konuşmasını engellemek.

D- **Alaycı İncelik ya da Sahte İncelik:** Samimi olmadığı açıkça belli olan incelik stratejilerini kullanmaktır; örneğin, aşırı incelik göstererek yapılan incelik karşıtlığı.

E- **Beklenen İnceliği Göstermemek:** Sizden incelik göstermeniz beklendiği durumlarda beklenen davranışı göstermemek, beklenen sözleri söylememektir.

Culpepper 1998 yılında yayınladığı *Exploring the Language of Drama* adlı kitabında dilbilimsel stratejilerin incelik karşıtlığındaki önemine değinir. Burada bir eleştirinin inceden incelik karşıtlığına doğru nasıl yapılabildiğini gösterir (1998,85-86):

Culpepper, 2005 yılında bilgi yarışması “The Weakest Link” de kullanılan incelik karşıtlıklarını incelediği çalışmasında elindeki verilere uyması için “İncelik Göstermemek” maddesini çıkarmış, onun yerine “Sezdirilen İncelik Karşıtlığı” stratejisini eklemiştir. Bu önemlidir, çünkü Culpepper burada “Alaycı İncelik Karşıtlığı” ile “Sezdirilen İncelik Karşıtlığı” ayrımını yapmıştır. “Alaycı İncelik Karşıtlığı”nda aşırı incelik, incelik karşıtlığı yaratmak için kullanılırken “Sezdirilen İncelik Karşıtlığı”nda ima, iğneleme, sezdirme stratejileri kullanılır. “Senin terzin moda dergileri almıyor mu? “ gibi imalı soruları buna örnek verebiliriz.

Culpepper, “Aşağılayıcı Dili Kullanma ve Anlama” (Using and Understanding the Language of Offence) ESRC projesi kapsamında bir web sayfası hazırlamış ve konferanslar vermiştir (2009). Bu web sayfasından alınan tabloda incelik karşıtlığı, şiddetine göre sınıflandırılmıştır. İncelik karşıtlığını “Uygunsuz Davranış” kapsamında ele aldığı bu sınıflamada farklı terimler kullanmıştır: Yüksek dereceli sembolik şiddet- alçak dereceli sembolik şiddet, grup içi-grup dışı, verilen zararın yüksekliği-alçaklığı gibi.

Culpepper aynı proje kapsamında verdiği bir konferansta incelik stratejilerini durumsal incelik karşıtlığı, kalıplaşmış ya da yarı kalıplaşmış incelik karşıtı ifadeler ve sezdirilen incelik karşıtlığı adı altında üç ana grupta toplamıştır. Bunlara bir üst strateji olarak alaycı inceliği eklemiştir:

A- Durumsal incelik karşıtlığı:

1. İstenilen şeyin doğrudan söylenmesi: öğrencinin öğretmenine veya anne babasına “Sus” demesi;
2. Beklenen inceliği göstermemek: birisine çarptığımızda “Affedersiniz.” dememek.

B- Kalıplaşmış, ya da yarı kalıplaşmış incelik karşıtı ifadeler:

1. İncelik karşıtı hitaplar: aptal, salak;

2. Kişisel olumsuz yargılar: sen delirmişsin, hiç bir şeyi tam yapmazsın;
 3. Kovma: defol, yıkıl karşımdan;
 4. Susturma: kapa çeneni;
 5. Tehdit: Tokadı patlatırım. Şimdi ağzını yüzünü dağıtırım.
 6. Üstünlük taslama: Bu çocukça bir davranış;
 7. Meydan okuma: Neden elini üzerimden çekmiyorsun? Erkeksen bu pisliği temizlersin.
- C- Sezdirilen İncelik Karşıtlığı: Doğrudan yapılmayan, ima edilen ama inkâr edilemeyecek kadar belirgin incelik karşıtlığı: Sanırım aceleniz var.

Bir üst strateji olarak kullanılan Alaycı İncelik: Sayın beyefendi, lütfen yerinize geçiniz.

III. CİNSİYET VE İNCELİK KARŞITLIĞI

Kadının ve erkeğin kullandığı dil, dilbilimciler tarafından incelenmiş ve aralarında farklılıklar olduğu kabul edilmiştir fakat bu farklılıkların doğuştan gelen bir özellik mi yoksa içinde buldukları toplumdan mı kaynaklandığı bir tartışma konusu olarak kalmıştır. Genel olarak kadınların erkeklere oranla daha ince oldukları düşünüldüğünden, incelik karşıtlığı stratejilerin kadınlardan çok erkekler tarafından kullanıldığı düşünülebilir.

Kadın söylemini incelik bakımından ilk çalışanlardan olan Robin Lakoff daha sonra kitap haline dönüştürdüğü “*Language and Woman’s Place*” adlı makalesinde (1973), kız çocuklarına küçük bayanlar gibi konuşmaları öğretildiği, bu nedenle de onların konuşmalarının oğlan çocukların konuşmalarından daha ince olduğunu ileri sürer. Kadın söylemini daha ince yapan nedenler, baskıcı ve kuvvetli ifadelerden kaçınmaları, karşılarındakilere kendi düşüncelerini söyleme ve kendi kararlarını verme fırsatı tanımalarıdır. Lakoff’un belirlediği kadınlara özgü bazı dil özellikleri vardır ve bu özellikler onların daha ince olarak algılanmalarını sağlar. Örneğin, kadınlar ifadelerinin sonuna “değil mi” takısını ekleyerek, kendi düşüncelerini dayatmaktan kaçınırlar, karşılarındakilere özgürlük tanırlar. Aynı nedenle, kadınlar karşılarındaki kişiden bir şey yapmasını istediklerinde bunu emir cümlesi yerine rica cümlesi ile ifade ederler. Hatta rica cümlelerini daha fazla sözcük kullanarak inceltmeye çalışırlar. Ayrıca kadınların yüksek sesle konuşmaları, duygularını şiddetle ifade etmeleri, küfür sözcükleri kullanmaları uygun karşılanmaz(50). Lakoff, kadınların kullandıkları incelik stratejilerin kendilerini aciz ve zayıf gösterdiğini ama bunları uygulamadıklarında kadın gibi olmamakla suçlandıklarını açıklayarak, kadınların kadın olmak ile güçlü bir insan olmak arasında bir seçim yapmaya zorlandıklarını ileri sürer.

İnceliği karşılarındaki kişinin duygularını dikkate alarak konuşmak olarak tanımlayan Penelope Brown, Maya toplumunu incelediği bir çalışmada kadınların erkeklere göre daha ince olduklarını yazar. Brown’a göre bunun nedeni Maya toplumu içindeki kadın-erkek arasındaki güç farkından

kaynaklanır. Toplumda ikincil bir yere sahip olan Maya kadınları, güç kazanma mücadelesi sürdüren erkeklerden daha ince olmak zorundadırlar. (1980:112)

Deborah Tannen, *You Just Don't Understand* adlı kitabında kadınların ve erkeklerin farklı konuşma stilleri yüzünden birbirlerini anlamakta güçlük çektiklerini ve bunun çatışmalara neden olduğunu açıklar. Tannen'a göre kadın söylemi ile erkek söylemi arasındaki farklar, iki ayrı toplumdaki kişilerin söylemlerindeki farklar kadar belirgindir (1995: 18). Bunun nedeni kadınla erkeğin dil kullanımına olan farklı yaklaşımlarından kaynaklanır. Erkekler genellikle bilgi alışverişinde bulunmak için konuşurken, kadınlar etkileşim için konuşurlar (81). İlişkilerin geliştirilmesine ve arkadaşlığa önem veren kadınlar daha çok övgü sözcükleri kullanırlar (69); dili güç kazanmak veya gücünü sergilemek için kullanan erkeğin söylemindeki mücadelecî, savaşçı ve yarışmacı tarzı anlamakta güçlük çekerler. (150)

Brown ve Tannen'dan etkilenen Janet Holmes, kadınların erkeklere oranla daha ince olduklarını kabul eder. Holmes'a göre kadınların daha fazla pozitif incelik stratejileri kullanmalarının nedeni dilin duyuşsal yönüne önem vermeleri; başka bir deyişle, konuşmalarının karşısındaki kişileri nasıl etkileyeceğini düşünmeleridir. Araştırmalarında Yeni Zelanda'lı orta sınıf beyaz kadın ve erkeklerin konuşmalarını veri olarak alan Holmes, kadın- erkek arasındaki incelik farklılıklarının, hangi toplum, hangi sınıf ve hangi incelik kavramı olduğuna göre değişken olduğunun farkındadır. Yine de her değişken dikkate alınsa bile "Evet, kadınlar erkeklerden daha incedir" sonucuna varır. (1995:8)

Sara Mills, *Cinsiyet ve İncelik* (2003) adlı kitabında kadın olmanın incelik, geri planda durma, zayıflık, savunmasızlık ve sıcakkanlılık gibi kavramlarla özdeşleştirildiğini yazar (203). Daha sonra incelik ve incelik karşıtlığının cinsiyetle bağdaştırmanın doğru olmadığını, söylemin yer aldığı bağlamın bu kapsamda en belirleyici etken olduğunu savunur(235). Mills "*Gender and Impoliteness*" adlı makalesinde (2005), incelik ve incelik karşıtlığının, konuşmacıların neyin uygun neyin uygun olmadığı konusundaki algılarına bağlı olduğunu yazar. Mills'in değindiği başka bir nokta, incelik ve incelik karşıtlığı kavramlarının dayandırıldığı örneklerdir. Ona göre ince ve incelik karşıtlığı çalışmalarında, orta sınıf beyaz kadın incelik, işçi sınıfı beyaz erkek incelik karşıtlığı için örnek alınmıştır (204). Mills, ayrıca, incelik ve incelik karşıtlığının cinsiyete göre farklı değerlendirildiğinden bahseder. Bazı toplumlarda bir kadının küfretmesi ve dobra dobra olması kesinlikle incelik karşıtlığı olmasına rağmen erkekler, özellikle işçi sınıfı erkekler, arasında bu tür konuşmalar hoş görülebilir (204).

Etkenleri ne olursa olsun incelik ve incelik karşıtlığı stratejilerinin kullanımında kadın erkek arasında farklılıklar vardır. Kadının toplum içerisindeki statüsü değiştikçe, kadın iş yaşamında yer almaya ve güç mücadelesinde yer almaya başladıkça bu farkların azalması beklenebilir.

IV- AYŞE KULİN'İN “GENİŞ ZAMANLAR” ÖYKÜSÜNDE İNCELİK KARŞITLIĞININ İNCELENMESİ

Bu bölümde Ayşe Kulin'in Geniş Zamanlar öykü kitabına adını veren ilk öyküde yer alan konuşmalar incelik karşıtlığı açısından Culpepper'in sınıflandırmaları çerçevesinde incelenecek ve bu incelemeler sonunda öykü karakterleri hakkında yargılara ulaşılmaya çalışılacaktır.

“Geniş Zamanlar” öyküsünün anlatıcısı ve ana kişisi olan Ayla, İngiltere’de yaşayan dul bir kadındır. Bir sabah uyandığında evinde hiç hatırlamadığı yabancı bir İngiliz erkeği bulur. Öykü bir konuşma ile başlar:

“Süt var mı acaba evde?”

“Yok.”(1)

“Belki buzdolabında biraz kalmıştır. Gidip bakayım.”

“Boşuna gitme. Süt yok.”(2)

“Hiç süt bulundurmaz mısın evinde sen?”

“Hayır”(3)

“Aaaa, neden?”

“Sütü çocuklar içer. Ben çocuk değilim.”(4)

“Çaya koymak için...”

“Çay sütsüz içilir.”(5)

“Sütle de içilir. Biz çayımıza süt koyarız.”

“Biz koymayız. Çaya sütü damak zevki olmayanlar koyar.”(6)(Kulin:1)

Yukarıda verilen bu konuşmada Ayla'nın söz eylemi altı sözceden oluşmaktadır. Her sözcede incelik karşıtı bir durum vardır. Karşısındakinin dolaylı bir yolla süt istediği ince bir sözce olan “Süt var mı acaba evde?” sorusunun yanıtı son derece kısa incelik karşıtı bir sözce olan “Yok” olarak verilmiştir. İkinci sözce olumsuz incelik karşıtlığı örneğidir çünkü “Belki buzdolabında biraz kalmıştır. Gidip bakayım.” diyen konuşmacının hareket etme özgürlüğü “Boşuna gitme. Süt yok.” sözcesi ile kısıtlanmaktadır. Üçüncü sözce birincisinde olduğu gibi kısa incelik karşıtı bir yanıtıdır, “yok”. Dördüncü, beşinci ve altıncı sözceler sezdirilen/gizli incelik karşıtlığını örnekler. “Sütü çocuklar içer. Ben çocuk değilim” diyerek karşısındakinin çocuk olduğunu ima eder. Burada aynı zamanda olumlu incelik karşıtlığı söz konusudur. Konuşmacının amacının karşısındakinin imajını zedelemek olduğu açıktır. Sezdirilen bir incelik karşıtlığı olan “Çay sütsüz içilir” sözcesinde aynı zamanda olumlu ve olumsuz incelik karşıtlıkları söz konusudur. Bu sözceyle karşısındakinin çay içmesini bilmediği sezdirilerek üstünlük taslanmakta, aynı zamanda, karşısındakinin çayı sütle içme özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Son sözce olan “Çaya sütü, damak zevki olmayanlar koyar”, bir önceki örnekte olduğu gibi karşısındaki küçük düşürmekte ve onun özgürlüğüne sınır getirmektedir. Aynı sezdirimin üç kez ardı ardına vurgulu bir biçimde yapılması bu söz eylemi açık bir saldırı haline dönüştürmektedir. Bu sözcelerden ilkinde incelik karşıtı kuramcılarının sınıflandırmalarında yer almayan başka bir grup

incelik karşıtlığı vardır: çok kısa yanıtlar vererek kestirip atmak, kısa bir yanıtla lafi ağzına tıkmak, böylece kendine bir iktidar alanı belirlemektir.

Yukarıdaki konuşmanın devamını incelemek konuşmacının saldırganlığını daha da belirginleştirir:

“Birkaç damla süt için, çok ağır bir yanıt değil mi bu?” diye soruyor, yüzünde yine o yarı incinmiş, yarı “şaka yapıyorsun ama fazla oldun” ifadesi.

“Siz çay içmeyi bilmeyen bir milletsiniz.”(1)

“Siz çok mu iyi biliyorsunuz bu işi?”

“Kesinlikle evet. Biz, bir de Ruslar.”(2)

“Başka ne bilirsiniz bizden iyi, bakalım?” Sesinde alay var.

“Çok şey biliriz.”(3)

“Mesela?”

“Sevişmesini.”(4) (Kulin:2)

Bu söz eylemde Ayla'nın dört sözcüğü var. Birinci sözcüde dolaylı küçümsemeyi bir yana bırakan ana karakter, saldırısını kişisel olumsuz yargı bildiren olumlu bir incelik karşıtlığıyla “Siz çay içmeyi bilmeyen bir milletsiniz.” diyerek sürdürür. İkinci sözcüde bir öncekini kesinleştirir ve bir de örnek vererek kuvvetlendirir. Üçüncü sözcüdeki imalı belirsizlikten sonra dördüncü sözcüde sezdirilen bir olumlu incelik karşıtlığı ile asıl darbeyi vurur.

Ayla bundan sonra olumsuz incelik karşıtlıklarından biri olan kovma yöntemini kullanarak adamı başından defetmeyi dener:

“Sen daha gitmedin mi” diye soruyorum, uzun adama.(1)

“Senin kendine geldiğini görmeden gidemem.”(1a)

“Sen git. Ben açılırim yavaş yavaş. Dün gece çok içtim galiba.”(2)

“Çok mu? Çok sözcüğü yetersiz kalır, içki komasına girdiğini zannettim bir ara.”(2a)

“Şimdi iyiyim, haydi sen git artık.”(3) (Kulin:3,4)

Burada Ayla'ya ait sözcüde de adamı kovma, gönderme söz konusudur. Birinci örnekte bu sezdirilen olarak yapılsa da ikinci ve üçüncü örneklerde doğrudan gitmesi istenir. Bu örneklerde görüldüğü gibi çoğu zaman sezdirilen incelik karşıtlığı doğrudan incelik karşıtlığı kadar inciticidir. Burada dikkati çeken bir nokta, incelik karşıtlığının sonunda tepki olarak incelik karşıtlığına yol açmasıdır. O ana kadar oldukça sabırlı ve hoş görülü olmaya uğraşan erkek 1a ve 2a sözcülerinde görüldüğü gibi sezdirilen incelik karşıtlığı ile yanıt verir.

Ayla'nın bundan sonra kullandığı strateji Culpepper'in sınıflamalarında yer almayan ama son çalışmalarında değindiği söyleyiş biçimine ilişkin bir stratejidir. “Ben on yaşıma bastım basalı, ağzıma süt koy-mu-yo-rum. Bu evde süt bulunmaz. Sütten nefret e-di-yo-rum. Anladın mı?” Bu sözcüde görüldüğü gibi, Ayla tonlamasını değiştirerek ve heceler arası duraklayarak olumlu bir incelik karşıtı strateji kullanmıştır.

Öykünün ilerleyen bölümlerinde adamın adının Gerry olduğunu, ortak arkadaşlarını, daha önce birlikte zaman geçirdiklerini hatırlar ve adamın kendisine yardımcı olmaya çalıştığını fark eder. Bu gerçekler onu biraz daha kibar olmaya yöneltse de adamı bir an önce başından savma arzusunu azaltmaz. Bu nedenle konuşması incelendiğinde kovma isteğini sezdirimsel incelik karşıtı stratejisi kullanarak dile getirdiği aşağıdaki 1. ve 2. sözcelerde görülür. Gerry'nin 1a yanıtı, sezdirimsel ve olumsuz incelik karşıtlığının iyi bir örneğidir:

“Gerry, çok yorgunum. Ben yine yatıp uyumak istiyorum. Sen işine gitmiyor musun?”(1) (Kulin:6)

...

“İstedğin bir şey var mı” diyor pırasa.(1a)

“Yalnız kalmak istiyorum.”(2)

“Bu ruh haliyle seni yalnız bırakamam.”(2a)(Kulin:7)

Fakat Ayla'nın içinde bulunduğu ruh hali sakinliğini uzun süre korumasına izin vermez. Alışveriş için dışarı çıkan Gerry'nin ardından sesinin merdiven boşluğunda yankılanmasına aldırmadan bağırır: “ Bu eve süt girmez. Sakın getirme.”(Kulin:7) Bu son sözce, Gerry'nin yapmak istediği bir şeyi engelleme çabası olduğundan olumsuz incelik karşıtlığı stratejisidir. Gerry alışverişten döndüğünde bu tavrını değiştirmez:

“Şimdi bir güzel kahvaltı eder, kendine gelirsin. Yağmur durunca da bir yürüyüş yaparız. Temiz hava akşamdan kalanlara en iyi ilaçtır.”

“Sen benim dadım mısın?” diyorum.(1)

“Bu günlük öyle oldum.”

“Seni azat ettim, serbestsin.”(2)

“Ama ben de Sally'e söz verdim, akşama kadar buradayım. Kendini daha iyi hissedersen tenisten sonra giderim.”

“Bu kemer senin mi?” Göz atıyor kemere.(3)

“Ayla, bu kadın kemeri...” Yaralı hayvan gözlerini yine dikti yüzüne.(Kulin:15)

Aylanın bu konuşmada yer alan üç sözcenin her birinde incelik karşıtı stratejiler kullanılmıştır. 1.sözcede Gerry'nin imajını zedelemeyi amaçlayan olumlu incelik karşıtlığının hemen ardından 2.sözcede sezdirilen bir kovma söz konusudur. 3.sözcede 1. Sözcede olduğu gibi imaj zedelemeye yönelik bir incelik karşıtlığı söz konusudur. Kadın kemerinin Gerry'e ait olup olmadığını sormak, “Sen ne biçim bir erkeksin?” demenin bir yoludur.

Ayla'nın bu olumsuz tavrı ve konuşmasındaki incelik karşıtı stratejiler öykünün sonuna kadar devam eder gider. Örneğin, kendisinin de farkına vardığı gibi Gerry'den “Çay var mı?”(Kulin:16) diyerek çay isteğini doğrudan ifade eder. Gerry onu aldatılan tek kadının kendisi olmadığını söyleyerek teselliye çalıştığında ise “Saçmalama. Ben o defteri kapatalı bir yıl geçti.” diyerek yanıt verir. “Saçmalama” kişisel olumsuz yargıyı bildiren kalıplaşmış bir incelik karşıtlığı ifadesidir.

Yukarıda incelenen örneklerde görüldüğü gibi öykünün ana karakteri Ayla sürekli yanındaki kişiye incelik karşıtı stratejiler içeren sözceleri ile hakaret eder. Ayla'nın bu kabalığının altında yatan nedenler öykünün akışı sırasında tek tek verilir. Birinci neden duruma hâkim olamayışından kaynaklanan korku ve çaresizliğidir. Bunu Ayla'nın düşüncelerinden açıkça okuyabiliriz:

“Avazım çıktığı kadar bağıarak, “Defol git” demek geçiyor içimden. Ama bunu yapmadan önce, bilmem gereken bir ayrıntı var. Onun nasıl olup da evimde ve yatağında uyandığını öğrenmem gerekiyor. Açıkça soramıyorum. Açıkça sorarsa, dün gece benim için iplerin koptuğunu itiraf ediyor alacağım. Hiçbir şey hatırlamadığımı, bu odanın içinde dolaşıp duran kişiyle neler yaptığımı ya da yapmadığımı bilmediğimi... Kısacası bilinçsizliğimi, kontrolsüzlüğümü, çaresizliğimi kabul etmiş olacağım.”(Kulin:10)

Ayla'nın bu denli kaba olmasının ikinci nedeni anılarında yatmaktadır. İyi gittiğini düşündüğü bir evliliğinde kocası tarafından en iyi arkadaşıyla aldatıldığını bilmenin incitilmişliği ve çaresizliği onu serleştirmiştir. Süte karşı bu kadar tepkili olmasının nedeni de aynıdır çünkü yanında çalışan Fatik ve kızı Zehra, onların evliliğine nazar değdiğini düşünerek Ayla'nın tüm itirazlarına rağmen evde süt duası okumuşlardı.

“Nasıl bir medet umuyorlardı acaba süttten?...Konduların, sahteciler ya da medyacılardan keşfedilmemiş, kara bahtlı genç kadınları, kendilerini ya sürekli döven, ya sürekli gebe bırakan ya da sürekli sömüren kocalarını dualar ve muskalarla yola getirmeye çalışıyorlardı... Sanki bu ülkede, o kadınların geçmiş ya da gelecek zamanları yoktu. Onlar hep geniş zamanlarda yaşarlardı. (Kulin:10)

Ayla'nın o sabah bilincini yitirmiş olarak korkular içinde çaresiz uyanmasının ve bunu yanında o an tesadüfen bulunana Gerry'e kabalık ederek çıkarmasının asıl nedeni, bir gün önce Türkiye'deki annesinden aldığı haberdur. Evli olduğu yıllarda yanında çalışan Fatik'in kızı Zehra'yı kurtarmak için okula göndermiştir. Aldatılma olayından sonra İngiltere'ye gidince kız ile pek ilgilenmemiştir. O arada kızın evlendirildiğini öğrenmiştir. Bir gün önce ise Zehra'nın kocası tarafından öldürüldüğünü öğrenmiştir. “Şimdi, avaz avaz ağlayarak Gerry'e bağıyorum: ‘Kocasını Zehra'yı bıçaklayarak öldürmüş,’ diyorum, ‘Dah etmiş bıçağı, dah etmiş bıçağı. Boynuna, kalbine midesine, orasına burasına, her yerine, dah... dah...dah...’”(Kulin:21).

Bu gerçeği kabullenmek istemediğinden içerek unutmaya çalışmıştır. Hiçbir şey hatırlamayan beyni bu olayı silmek istemektedir, ama bilinçaltındaki gerçek içinde öyle büyük bir acı yaratmıştır ki bunun acısını farkına varmadan, o sabah tesadüfen yanında bulunan ve kendisine yardım etmeye çalışan Gerry'den çıkarmak istemektedir. “Benimse içimde nedeninin bilmediğim canavarca duygular var. Bu adama hakaretler yağdırmak, onu dövmek, canını acıtmak istiyorum.” (Kulin:20)

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ayşe Kulin'in "Geniş Zamanlar" öyküsünün ana kadın karakteri Ayla'nın Gerry isimli erkek karakterle olan konuşmaları incelendiğinde, alan yazında belirtilen, kadınların daha ince olduğu savına uygun olmadığı görülür. Ayla son derece saldırgan, buyurgan, karşısındakinin duygu ve düşüncelerini dikkate almayan bir kadındır. Gerry ise anlayışlı, sabırlı ve Ayla'nın duygularını incitmemek için son derece dikkatlidir. Ayla'nın konuşmaları incelendiğinde yirmi iki adet incelik karşıtı sözce bulunmuştur. Bu sözceler kullanılan stratejiler çerçevesinde Culpepper'in sınıflandırmasına göre gruplandırıldığında çıkan sonuçlar aşağıdaki maddelerde özetlenebilir:

- A- Tüm öyküde Ayla'ya ait 22 incelik karşıtı sözce incelenmiştir. Bunların arasında ikisi Culpepper'in sınıflandırılmasında yer almayan ters kısa yanıtıdır.
- B- 20 sözcüden ikisi tonlama ve heceler arası duraksayarak yapılan incelik karşıtlığıdır.
- C- Geriye kalan 18 sözce olumlu ve olumsuz incelik karşıtlığı olarak incelendiğinde, 10 olumlu, sekiz olumsuz sözce olduğu bulunmuştur.
- D- Bu 18 sözce sezdirimsel ve doğrudan olmak üzere incelendiğinde, 10 sezdirimsel, 8 doğrudan sözce olduğu görülür.
- E- Sezdirimsel 10 sözcüden dördü olumlu, dördü olumsuz, ikisi hem olumlu hem olumsuz incelik karşıtlığıdır.
- F- Doğrudan yapılan 10 incelik karşıtlığı içinde beş olumlu, üç olumsuz sözce vardır.

Bu bulguların ışığı altında öykünün ana karakteri Ayla'nın sezdirilen incelik karşıtlığı stratejileri doğrudan stratejilere oranla daha fazla tercih ettiğini görüyoruz. Bu toplumda kadınlara verilen rolden kaynaklanır. Kadınların incelik stratejilerinin incelik karşıtı stratejilerden daha çok kullanmaları beklenir. Bu nedenle kadınların incelik karşıtı stratejilerden sezdirilen olanı tercih ettikleri söylenebilir. Aynı şekilde olumlu incelik karşıtlığı olumsuzla oranla daha fazla kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, karşısındakinin imajını zedelemeye yönelik incelik karşıtlığını, karşısındakinin özgürlüğünü kısıtlayan incelik karşıtlığından daha sık kullanılmaktadır. Bu bulgu yine kadının toplumdaki rolüne ilişkin yorumlanabilir. Kadının erkeğe nazaran daha az güç sahibi olduğu için onun özgürlüğünü kısıtlayıcı stratejilere daha az başvurduğu söylenebilir. Elbette bir öyküdeki bir kadın karakterden yola çıkarak bu tür yorumları genelleştirmek olası değildir. Bu nedenle bu konularda daha fazla çalışmalar yapılması ve sonuçların karşılaştırılması gerekir.

Ayrıca, Ayla'yı incelik karşıtlığına yönelten nedenlerin öfke ve kırgınlık değil, korku, olayları denetleyememe ve çaresizlik olduğu saptanmıştır. Bu durumun yalnızca Ayla karakteriyle sınırlı olup olmadığı yazarın diğer kadın karakterleri incelenerek belirlenebilir. Hatta daha geniş alanlarda yapılacak olan araştırmalarla kadınları incelik karşıtlığına iten ana

nedenin korku ve çaresizlik olup olmadığı, bu konuda cinsiyet farklılığının rolünün ne olduğu araştırılabilir.

KAYNAKLAR

AUSTIN, J. Paddy M. (1990) "Politeness revisited—the dark side", Alan Bell and Janet Holmes (eds), *New Zealand Ways of Speaking English*, Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters, s. 277-293

BEEBE, L. M. (1995) "Polite Fictions: Instrumental Rudeness as Pragmatic Competence", *Linguistics and Education of Language Teachers: Ethnolinguistic, Psycholinguistic and Sociolinguistic Aspects*, Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics, Georgetown: Georgetown University Press. 154-168

BOUSEFIELD, D (2007) "Beginnings, middles and ends: A biopsy of the dynamics of impolite exchanges", *Journal of Pragmatics* 39:2185-2216

BOUSEFIELD, D. (2008) *Impoliteness in Interaction*, Amsterdam/Philadelphia, PA: Benjamins

BROWN, P. (1980). How and why are women more polite: Some evidence from a Mayan community. In S. McConnell-Ginet, R. Borker, & N. Furman (Eds.), *Women and language in literature and society* (pp. 111-136). New York: Praeger

BROWN, P., Levinson, S. (1987) *Politeness: Some Universals in Language Use*. Cambridge: CUP

CULPEPPER, J., Bousefield, D., Wichmann, A. (2003) "Impoliteness revisited: with special reference to dynamic and prosodic aspects", *Journal of Pragmatics* 35: 1545-1579

CULPEPPER, J. (1996) "Towards an Anatomy of Impoliteness", *Journal of Pragmatics* 25: 349-367

CULPEPPER, J. (1998) (Im)politeness in Drama. In: Culpepper, J., Short, M., Verdonk, P. (eds.). *Studying Drama: From Text to Context*, London: Routledge

CULPEPPER, J. (2005) Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link, *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture* 1: 35-72

CULPEPPER, J. (2009) *Impoliteness: Using language to cause offence* www.lancs.ac.uk/socs/englang/jculpeppertalk .4.2.2010

HOLMES, J. (1995) *Women, Men and Politeness*, London: Longman

HOLMES, J., Marra, M., Schnurr, S. (2008:196) "Impoliteness and ethnicity: Māori and Pākehā discourse in New Zealand workplaces", *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture* 4 (2): 193-219.

KIENPOINTNER, M. (1997) "Varieties of Rudeness: Types and Functions of Impolite Utterances", *Functions of Language* 4 (2). 251-287

KULİN, A. (2005) *Geniş Zamanlar*, İstanbul: Everest Yayınları

LACHENICHT, L. (1980) “Aggravating language: a study of abusive and insulting language”, *International Journal of Human Communication* 13 (4): 607-688.

LOCHER, M., Watts, R. (2005) “Politeness theory and relational work”, *Journal of Politeness Research* 1, 9-33

LAKOFF, R. (1973) “Language and Woman’s Place”, *Language in Society*, Volume 2, No.1: 45-80

LAKOFF, R. (1989) “The Limits of Politeness : Therapeutic and courtroom discourse”, *Multilingua* 8 (2-3): 101-129

MILLS, S. (2005), *Gender and Politeness*, Cambridge University Press

MILLS, S. (2005a) “Gender and Impoliteness”, *Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture*, Volume 1 (2): 263-280

TANNEN, D. (1990) *You Just Don’t Understand*, New York: Ballantine Books

TERKOURAFİ, M. (2008) “Towards a unified theory of politeness, impoliteness, and rudeness”, Derek Bousfield and Miriam Locher (eds) *Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, s. 45-74.